

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 495/1-X/15 01.04.2010. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, 01.04.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ИНКРУСТОВАНА КЕРАМИКА БРОНЗАНОГ ДОБА НА ТЛУ СРБИЈЕ, докторанда мр Мирка Пековића.

За ментора је одређен доц. др Милош Јевтић.

<u>Доставити:</u> 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
--	--

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/1693</u>	
(број захтева)	
<u>7.04.2010.</u>	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Инкрустована керамика бронзаног доба на тлу Србије

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ археологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Мирко (Живко) Пековић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 1995.

Назив магистарске тезе кандидата:

Параћинска група у бронзаном добу Поморавља

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: Филозофски

Година одбране магистарске тезе: 2003.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 1.04.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Прилог:

- Предлог теме докторске дисертације са образложењем
- Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ТЕМЕ ЗА ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ :
ИНКРУСТОВАНА КЕРАМИКА БРОНЗАНОГ ДОБА НА ТЛУ СРБИЈЕ

Увод

У развијеном и касном бронзаном добу групе са инкрустованом керамиком заузимају посебно место. Оне су везане за уже Подунавље, на подручје готово читаве Паноније и непосредно прибрежје, као и од западнопанонског Подунавља до региона непосредно на истоку од Ћердапске клисуре те подунавске Олтеније и северозападне Бугарске. Својим развојем и уским додирима са осталим културним групама оне се, без сумње, уско повезују са балканско–панонским подручјем. Међутим, општим карактеристикама ове групе се јасно издвајају од осталих група на том подручју, јер се у њима, између осталог, јавља и сасвим другачији декоративни стил везан за геометријску орнаментику. Такође, у бронзаном добу југоисточне Европе ово је јединствени пример да се у знатнијем обиму развија фигурална пластика, а која је се доводи у везу са религиозним културним представама.

У централном делу Карпатског басена, матичној области инкрустоване керамике, на основу типолошких карактеристика, издвојене су две културне групе: на северу – култура севернопанонске инкрустоване керамике, а на југу, односно подручју средишње и јужне Мађарске, део хрватског Подунавља и мањим делом Бачке, култура јужнотрансданубијске инкрустоване керамике. Након стабилизације овог стила, карактеристичног по орнаменталним концепцијама, начину и

техници украшавања, као последица сложених етничких и културних кретања која су крајем раног и почетком средњег бронзаног доба захватиле највећи део Карпатског басена, долази до миграционих покрета ка српско–хрватском Подунављу. Ту се инкрустована керамика у почетку појављује у ограниченом обиму као импорт, а касније постаје доминантна појава, односно секундаран, веома јак и дуготрајан центар овог стила. На том подручју ће се упоредо развити два стила инкрустоване керамике, односно две регионалне групе, северна група инкрустоване керамике која поред североисточне Хрватске, захвата и део западне Бачке, и јужна група (Банат – српско Подунавље) која се шири у румунском и српском делу Баната, тешко приступачној Ђердапској клисури од Голупца до Кључа и питомијим нижим платоима од Кладова до Прахова, Олтенији и северозападној Бугарској.

У групама са инкрустованом керамиком на тлу Србије могу се увидети извесне разлике. У северној групи, чији су почеци вероватно ранији, карактеристичне појаве представљају облици делом везани за раније наслеђе енеолита и раног бронзаног доба. Декорација на керамици и пластици је знатно скромнија у свом геометризму. Насупрот томе, јужна група има знатно богатију геометријску орнаментику. Орнамент је усредсређен на најистакнутијим деловима посуда, бело инкрустован на смеђој или тамној основи. Ова орнаментика је на врхунцу при крају бронзаног доба и на прелазу у рано гвоздено доба се рефлектује у упрошћеном облику у групу *Ostrov–Insula Banului* источно од Ђердапске клисуре. Даље, развој ове орнаментике може се пратити на доњем Дунаву и даље јужно до Тракије, односно у оквиру група Пшеничево у јужној Бугарској и Бабадаг у Добруци.

Предмет истраживања

Појава инкрустоване керамике на тлу Србије омогућила је укључивање једног броја наших бронзаноdobних група у хронолошке схеме бронзаног доба Карпатског басена. У Србији, ове групе јасно се издвајају, општим карактеристикама и другачијим декоративним стилем везаним за геометријску орнаментику, од истовремених културних група. Ове бронзаноdobне групе смештене су хронолошки оквир од 1800. до 1200/1100. године пре нове ере.

На тлу Србије могу се издвојити три групације инкрустоване керамике. То су у нешто мањој мери јужнотрансданубијска инкрустована керамика, *Szeremle* и дубовачко–жутобрдска група. Од ове три групе са инкрустованом керамиком, на нашој

територији, најјасније се издваја јужнотрансданубијска са својим специфичним орнаменталним стилем. Остале две групе, својом орнаментиком и појединим керамичким облицима, знатно се разликују од јужнотрансданубијске, иако треба нагласити да постоје извесни елементи који су им заједнички. Такође, у бронзаном добу југоисточне Европе ово је јединствени пример да се у знатнијем обиму развија фигурална пластика, а која је се доводи у везу са религиозним културним представама. Симбиоза Szeremle групе са аутохтоним традицијама трансформисаће се у нове стилске изразе што ће се рефлектовати богатијом и сложенијом орнаментиком дубовачко–жутобрдска групе. Стога су и заједнички елементи нарочито уочљиви код Szeremle и дубовачко–жутобрдска групе, што је евидентно на облицима етажних посуда, зделама и нарочито начину украшавања, односно украсном стилу чиме је обележена и старија фаза развоја дубовачко–жутобрдска групе. Продор носиоца Hügelgräber културе, условиће повлачења носиоца дубовачко–жутобрдске културне групе у појас српског Подунавља у коме она својом класичном фазом, траје до краја позног, односно прелазног периода у старије гвоздено доба. Крајем касног бронзаног доба продор носиоца хоризонта канеловане керамике и њихово прожимање са аутохтоном културом инкрустоване керамике имаће као резултат формирање јединствене културе.

Циљ истраживања

Докторска дисертација *Инкрустована керамика бронзаног доба на тлу Србије* има за циљ да, на основу резултата досадашњих истраживања култура са инкрустованом керамиком бронзаног доба пружи целовит увид на порекло и опште карактеристике овог стила на тлу Србије.

У до сада публикованим радовима, који се баве проблематиком група са инкрустованом керамиком, чињеница је да већи број аутора о томе има различита мишљења. Најзначајнија размимоилажења се односе на настанак, самосталност и значај Szeremle групе или стила, као и њеног утицаја на формирање група са инкрустованом керамиком у Доњем Подунављу. Значајан проблем у правцу решавања овог питања представљала су нека од систематски истражених налазишта у којима је констатована инкрустована керамика, а која до сада нису публикована у целини, нити је овом питању, осим констатација о присутности овог материјала, дат потребан значај.

Такође, у оквиру пројекта *Праисторија североисточне Србије – археолошка рекогносцирања и ископавања*, започетог 2004. године, извршили смо детаљна

археолошка рекогносцирања ширег залеђа Ђердапа. Том приликом, на планини Мироч, открили смо неколико локалитета са бронзанодобном инкрустованом керамиком, а на локалитету Михајлов понор, у мањим сондажним ископавањима констатовано је и насеље ове културне групе. На основу досадашњих истраживања, закључено је да су се насеља дубовачко–жутобрдске културне група налазила на речним терасама, углавном Дунава и његових притока, као и на ушћима мањих река. Постојање приличног броја локација за насељавање, имало је за последицу, највероватније, стварање већег броја једнослојних насеља од којих је знатан број честим поплавама и ерозијама терена прилично оштећен или пак потпуно уништен што је у многоструко онемогућило целовитије сагледавање материјалне културе. Новијим истраживањима брдовитих предела у залеђу Ђердапа, теза о постојању висинских насеља, коју је тек као запажање изнео још М. М. Васић, добија своју потврду и употпуњује се податком да је, највероватније, једна група становника из равница, од пролећа до лета, за потребе испаше боравила у брдовитим пределима.

Прикупљањем и поновним прегледом публиковане археолошке грађе, потом доступног непубликованог покретног материјала по музејским депоима у Србији, као и увидом у материјал из неких приватних колекција, сматрамо да ће се надокнадити недостатак ових завршних расправа. Обједињење ових података, такође омогућиће да се утврди територија на којој се овај стил развијао, потом укаже на најважније одлике културних група носиоца овог стила, етапе у њиховом развоју, да представи и анализира њихов покретни материјал, да укаже на прожимања са суседним културама и сродним појавама као и да утврди њихову хронологију и периодизацију.

Основне хипотезе

У овом раду поћи ће се од неколико основних претпоставки:

- продор или импулси носиоца култура са инкрустованом керамиком (јужнотрансданубијске) на подручје српског Подунавља,
- појава ове орнаментално специфичне керамике на територији са јаким енеолотским традицијама и константним импулсима с југа, као погодно тло за поновно оживљавање, односно израду и употребу антропоморфне пластике,
- продор и утицаји Szeremle групе на формирање секундарног центра са инкрустованом керамиком у доњем Подунављу, односно комплекса Дубовац–Жуто брдо– Gârla Mare–Cîrna.

- развој овог стила као слика једног еволутивног следа, од јужно и севернотрансданубијске, као почетне, преко Szeremle, до дубовачко–жутобрдске, односно Gârla Mare–Cîrpa групе, као последње споне у његовом развоју, и
- прожимања носиоца хоризонта канеловане керамике са аутохтоном културом урезане и жигосане керамике крајем касног бронзаног доба као могући резултат формирања, у мањој или већој мери, јединствене културе.

Метод истраживања

Релативно велики број налазишта са инкрустованом керамиком, у нескладу је, међутим, са степеном њене истражености. У досадашњим истраживањима констатовано је преко 150 локалитета на којима је откривена инкрустована керамика. Чињеница је, међутим, да је у Србији тек мали број локалитета систематски истраживан. Неретко је случај да су и резултати са тих налазишта делимично публиковани или је њихово објављивање тек у припреми, што свакако онемогућава покушај целовитијег сагледавања култура са инкрустованом керамиком. Подаци којима располажемо најчешће потичу са рекогносцирања, мањих сондажних или заштитних ископавања којима су обухваћени делови некропола или једнослојних насеља, а обзиром да су неки локалитети регистровани или истраживани пре више деценија, прецизни стратиграфски подаци као и други елементи углавном су непотпуни или недостају.

Увид у археолошку грађу која потиче са налазишта у Србији, типолошка анализа покретног археолошког материјала и детаљно поређење са налазима суседних и истовремених културних група, њихов смештај у одређене и јасно дефинисане хронолошке оквире као и резултати до којих смо дошли новијим истраживањима у неколико протеклих година, сматрамо омогућиће формирање јасније представе о развоју култура које су током бронзаног доба егзистирале на подручју Србије и пружити што бољу основу за будућа истраживања.

Структура рада

Докторска дисертација *Инкрустована керамика бронзаног доба на тлу Србије* садржаће неколико јасно повезаних поглавља.

1. Историјат истраживања група са инкрустованом керамиком

Након краћег увода, овај део рада биће посвећен историјата истраживања култура са инкрустованом керамиком. Пошто у балканско–карпатском комплексу, у бронзаном добу, групе са инкрустованом керамиком заузимају посебно место, прво ћемо се осврнути на увођење термина инкрустована керамика, а потом и на нека од значајнијих истраживања у земљама у окружењу, односно Словачкој, Мађарској, Румунији и Хрватској, те ћемо указати на поједине закључке до којих су у тим истраживањима дошли. Након тога, биће дат преглед истраживања на тлу Србије почев од првих истраживања која је извео М. М. Васић и Ф. Милекер до данашњих дана. У овом делу указаћемо и на ауторе који су дали значајн допринос у решавању проблема култура са инкрустованом керамиком.

2. Налазишта са инкрустованом керамиком

Други део рада посветићемо приказу свих до сада познатих налазишта са територије Србије на којима је констатована ова керамика. Сва налазишта у овом делу рада биће изложена по азбучном реду с тим што ће прво бити дат назив савременог места, потом име локалитета и на крају општина на којој се локалитет налази. Редни број који ће се налазити испред свих налазишта, обрађених у овом поглављу, одговараће броју на приложеној јединственој карти (карта 1). Непосредно после назива налазишта наводиће се број илустрације (табле) на којој је материјал с тог локалитета приказан. С обзиром да је у питању значајан број локалитета, посебна пажња биће посвећена, осим топографији и величини налазишта, процени стања (обима) истражености, свим доступним покретним археолошким налазима и њиховом опису. Уједначеност приказа грађе, како у текстуалном тако и у илустративном делу, зависиће од тога да ли је налазиште систематски или сондажно истраживано или је материјал прикупљен рекогносцирањем што се обично своди на свега неколико уломака керамике.

3. Налази инкрустованем керамике у Србији

Основни задатак овог дела рада је да се прецизно утврди територија на којој су се културне групе, носиоци овог стила, у бронзаном добу Србије распростирале. Сходно томе, извршиће се подела на налазишта јужнотрансданубијске, Szeremle и

дубовачко–жутобрдске културне групе. Налазишта сваке групе понаособ биће приказана на посебним картама (карте 2–4), са назнаком да ли су у питању насеља или некрополе, а у циљу лакшег уочавања територије њиховог распрострања. Такође, када су у питању јужнотрансданубијска и Szeremle група, осим типолошке анализе покретног археолошког материјала (табеле 1–2) откривеног на територији Србије, биће дате и аналогије овог материјала са налазишта у нашем окружењу а у циљу њиховог јаснијег хронолошког опредељења. За дубовачко–жутобрдске културну групу, такође биће дата типолошка анализа свих покретних археолошких налаза (табеле 3–6).

4. Украшавање и анализа орнаменталних мотива на јужнотрансданубијској, Szeremle и дубовачко–жутобрдској групи

Након типолошке анализе керамичког материјала култура са инкрустованом керамиком на нашој територији, наредно поглавље биће посвећено украшавању и орнаменталним мотивима на керамичком материјалу. За сваку групу, односно јужнотрансданубијску, Szeremle и дубовачко–жутобрдску, посебно ће бити описани и приказани основни орнаментални мотиви заступљени на покретном материјалу (табеле 7–10). Након тога, извршиће се комплетна анализа ових орнаменталних мотива у којој ће се указати на њихове сличности али и специфичност и препознатљиву орнаментику која их јасно издваја од других група.

5. Антропоморфна пластика

Пошто се током развијеног и касног бронзаном доба југоисточне Европе у знатнијем обиму развија и посебно место заузима фигурална пластика, а која се и везује за културне групе са инкрустованом керамиком, четврти део рада ће управо бити и посвећен антропоморфној пластици. У овом делу рада је прикупљено и у таблама ће бити приказано више од 180 примерака фигурина, а које потичу са преко 60 налазишта и која ће бити представљена на посебној карти (карта 5). На истој карти биће обележени и локалитети из окружења, а на којима су откривене ове фигурине. Користећи поделу коју је израдила З. Летица све фигурине ће бити разврстане по групама, односно западној, централној и источној са својим особеностима, односно начину моделовања, представама одеће и накита, украсним мотивима као и стилским фазама у њиховом развоју (табеле 11–12).

6. Пехари са две дршке

У овом краћем делу раду биће дат и осврт на пехаре са две дршке, који се обично називају кантарос пехари, а откривени су у различитим културама на ширем простору од Карпата на северу до Егеје на југу. Ови пехари у различитим варијантама, осим што могу бити неукрашени, као чест орнамент имају спирале или концентричне кругове, у комбинацији са другим украсима који су не ретко инкрустовани белом кречном масом (табела 13). Ова врста пехара је откривена на десетак налазишта на територији Србије која ће, такође бити приказа на карти (карта 6).

7. Хронологија и периодизација

Резултати анализа овако систематизоване археолошке грађе биће коришћени у завршном делу рада. У њему ће се дефинисати порекло група са инкрустованом керамиком, време њиховог настанка, њихова хронологија и периодизација као и однос са суседним појавама односно културама као и другим појавама које су имале утицај на развој овог стила на територији Србије. Односи ови културних група ће бити изражени и кроз хронолошку табелу (табела 14).

Закључак

Након исцрпне анализе бронзанодобне инкрустоване керамике, обрађене у наведеним поглављима, а који ће сматрамо поружити нове резултате чиме би се омогућило јасније сагледавање развоја култура које су током бронзаног доба егзистирале на подручју српског Подунавља, у закључним разматрањима покушаћемо да у кратким цртама скицирамо слику појаве инкрустоване керамике, ширењу овог стила из матичног подручја ка доњем Подунављу, као и да укажемо на неке претпоставке и закључке до којих смо дошли. Такође, сматрамо овако систематизована грађа омогућиће другим истраживачима квалитетнију основу за будућа истраживања.

Табле

У илустративном делу рада – таблама, у цртежима ће бити приказан комплетан материјал, који нам је био доступан, са свих налазишта у Србији.

FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U BEOGRADU
ODELJENJE ZA ARHEOLOGIJU

NASTAVNO – NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTEA

Obrazloženje teme doktorske disertacije, koju je prijavio
mr Mirko Peković, viši kustos Vojnog muzeja u Beogradu

Predloženi naslov teze: INKRUSTOVANA KERAMIKA BRONZANOG DOBA
NA TLU SRBIJE

Fenomen pojave inkrustovane keramike na širem prostoru srednjeg i donjeg Podunavlja tokom razvijenog i kasnog bronzanog doba možemo po značaju uporediti sa pojavom tzv. vrpčaste keramike (Schnurrkeramik) iz kasnog eneolita i ranog bronzanog doba. U oba slučaja radi se o specifičnom načinu ukrašavanja posuda koji se primenjuje nekoliko stoleća, potvrđenom kod više regionalnih kulturnih grupa, koje se smenjuju na tlu jugoistočne Evrope.

Panonska inkrustovana keramika bronzanog doba predmet je istraživanja arheologa na prostoru zapadne Mađarske već duže od jednog veka. Na osnovu preko 500 nalazišta, teritorijalno su izdvojene dve velike kulturne grupe inkrustovane keramike (Severno- i Južnotransdanubijska grupa), koje su nastale i razvijale se krajem ranog i tokom srednjeg bronzanog doba (I. Bona 1975; T. Kovacs 1977; G. Bandi 1984). Panonska inkrustovana keramike južnotransdanubijskog tipa zabeležena je na nekoliko desetina nalazišta iz bronzanog doba na prostoru Slavonije, Bačke i Srema, sve do naselja vatinske kulture u Vinči. U centralnim delovima Mađarske izdvojena je i grupa Szeremle kao samostalne lokalna grupa panonske inkrustovane keramike, koja je nastala u međurečju Tise i Dunava. Keramika Szeremle tipa izdvojena je kao import na nalazištima srednjeg bronzanog doba u južnim delovima Bačke i srpskog dela Banata.

U prvom delu rada, posle istorijata istraživanja, predviđeno je da kandidat detaljno prikaže sve nalaze i nalazište sa inkrustovanom keramikom južnotransdanubijskog i tzv. Szeremle tipa sa područja Vojvodine, uz tipološku analizu oblika i ornamentike ove dve vremenski bliske kulturne grupe.

U drugom delu rada istraživanja bi se usmerila na mnogo poznatiji i bolje istražen kompleks inkrustovane keramike, koji je u srpskoj arheologiji poznat kao grupa Dubovac-Žuto Brdo, u Rumuniji kao grupa Gîrla Mare ili Cîrna grupa, a u severozapadnoj Bugarskoj kao grupa Balej – Novo Mesto – Orsoja. Nalazišta istočnog kompleksa inkrustovane keramike koncentrišu se oko srpkog Podunavlja, posebno u Đerdapu i u nizvodno do reke Isker. Pored veoma bogato ukrašene keramike, tehnika žigosanja i dubokog utiskivanja geometrijskih motiva, koji su ispunjeni belom inkrustacijom, primenjuje se na keramičkim antropomorfnim i zoomorfnim figurinama, kao i na specifičnim kulturnim predmetima od pečene zemlje (modeli kola, stolice, dvojne sekire i sl.). Ova kultura žigosane i inkrustovane keramike nastaje na osnovama pozne vatinke kulture i najvećim delom pokriva vreme kasnog bronzanog doba. Pojedini nalazi žutobrdске grupe, kao što su Duplјajska kolica, Kličevački idol, postali su poznati u evropskoj arheologiji kao svojevrsni simboli bronzanog doba Srbije. I pored više sintetičkih radova koji se odnose na određene aspekte kulture Dubovac – Žuto Brdo (Antropomorfne figurine) ili bolje istraжена naselје i nekropole spaljenih pokojnika sa urnama (Karaburma, Kličevac, Žuto Brdo, Dubovac, Korbovo, Vajuga) , nismo do danas dobili celokupnu sliku o ovoj kulturnoj grupi. Osnovni zadatak kandidata biće da detaljno prikaže više od stotinu nalazišta žutobrdске grupe i da sačini osnovnu tipologiju keramičkih posuda i drugih predmeta od pečene zemlje, kao i da prikaže shemu geometrijskih ukrasa. Istraživanje ornamentike na antropomorfnim figurinama (prikaz žena u dugim suknјama) treba usmeriti, pored ostalog i na identifikovanje prikaza metalnih ukrasnih predmeta (lunulasti i srolіki privesci i dr.). Mada se hronološki samo dodiruju negde tokom mlađe faze srednjeg bronzanog doba, kompleks panonske i srpsko-donјepodunavske inkrustovane keramike može se posmatrati kao јedinstven kulturni fenomen koji je nastao intezivnim kulturnim vezama na prostoru srednjeg i donјeg Podunavlja.

Kao zasebna kulturna manifestacija u oblasti južnog Pomoravlja tokom kasnog bronzanog doba izdvaja se pojava inkrustovane keramike, zastupljene pretežno na tzv. peharima kantaros tipa (loptasti pehari sa kratkim vratom i dvema druškama koje visoko prelaze obod). Zanimljivo je da i u ovom primeru se radi o široko zastupljenoj kulturnoj manifestaciji unutar Paraćinske, Medijana i grupe Donja Brnjica – Gornja Stražava. Ovaj oblik posuda zastupljen je u kulturama kasne bronzе na prostoru zapadne Bugarske, Makedonije i istočnih delova egejske Grčke.

Imajući u vidu napred iznete činjenice, slobodni smo da Nasatavno naučnom veću Filozofskog fakulteta predložimo temu za doktorsku disertaciju pod nazivom: *Inkrustovana keramika bronzanog doba na tlu Srbije*.

U Beogradu, 7. 12. 2009.

Članovi komisije:

Dr Rastko Vasić, naučni savetnik
Arheološkog instituta Beograd

Dr Miroslav Lazić

Dr Miloš Jevtić, mentor